

Spring May 13, 2011

Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Soruşturma Komisyonlarının Rolü

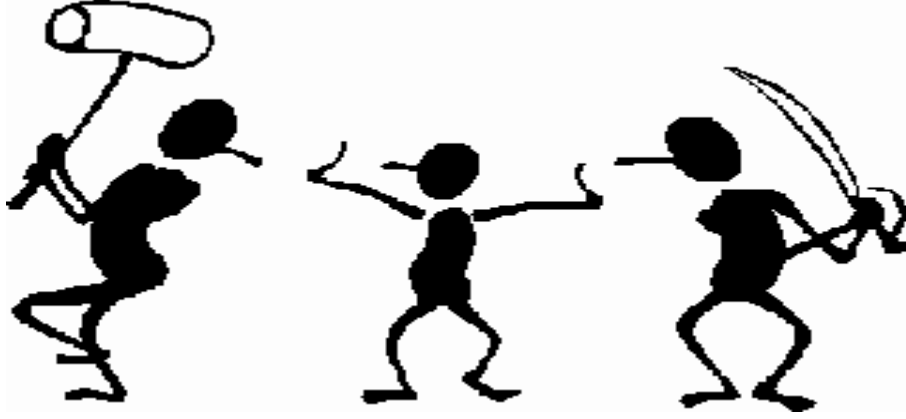

This work is licensed under a [Creative Commons CC_BY International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE ULUSLARARASI SORUŞTURMA KOMİSYONLARININ ROLÜ

Muhammet NEGİZ

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN TANIMI

Milletlerarası ilişkilerdeki bütün çabalar, örgütlenmeler, uluslararası hukukun yaratılması, diplomasi, dış politika uygulamaları, konferanslar, seminerler, zirvelerin hepsi barış içinde bir dünyada yaşamaktır. Teknoloji çağının karmaşık konularını, başta egemen devletler olmak üzere yüzlerce aktörün rol aldığı bir dünyada insanlığın ideali ve özlemi olan böyle bir barışı yakalamak veya sürdürmek ne geçmişte mümkün olmuştur nede gelecekte muhtemel gözükmemektedir.

Toplumsal yaşama sürecine girmiş olan bütün fertler arasında olduğu gibi, uluslararası ilişkilerin tüm aktörleri, özellikle bağımsız devletlerarasında anlaşmazlıklar ve uyuşmazlıklar çıkabilir. Uluslararası uyuşmazlık hakkında, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 1924 Mavrommatis davasında verdiği ve 1926'da "Boskurt-Lotus" davasında tekrarladığı tanıımı kullanmak doktrinle gelenek haline gelmiştir. (Gönlübol,1979)

Divan uluslararası uyuşmazlığı "iki devlet arasında hukuksal veya maddi bir nokta ya da konu üzerindeki anlaşmazlık, hukuksal tezler veya çıkarlar arasındaki zıtlık ve çatışma" şeklinde tanımlamıştır. (Kocaoğlu,1993:520)

Bir uluslararası uyuşmazlık, devletler arasında, bir sorunun hukuksal veya maddi unsurları konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları ya da hukuksal görüşler veya maddi çıkarlar konusundaki' görüş farklılıkları şeklinde tanımlanabilir. Uluslararası uygulamada uyuşmazlıklar, hukuksal uyuşmazlıklar (Iegal disputes-justiciable disputes) veya siyasal uyuşmazlıklar (political disputes-nonjusticiable disputes) olarak sınıflandırılabilirler.

Hukuksal uyuşmazlıklarda, taraflar, iddialarını uluslararası hukukun kabul edilmiş ve yürürlükte olan prensiplerine dayandırmak zorundadırlar. Ancak, taraflar arasındaki görüş ayrılıkları, uyuşmazlıklar uluslararası hukukun hangi kuralının uygulanacağı veya bu kuralın ne şekilde yorumlanacağı konusundadır. Siyasal uyuşmazlıkta ise, taraflar arasında, olayın kendi maddi menfaatlerini ilgilendiren konularında bir uyuşmazlık mevcuttur.

Diğer bir deyişle:

- Uyuşmazlık, uluslararası hukukun henüz düzenlemediği bir alana giriyorsa;
- Uyuşmazlık, yürürlükteki uluslararası hukuk kurallarının değiştirilmesi ile veya düzeltilmesiyle ilgili ise;
- Uyuşmazlık, devletin egemenliğini veya egemen haklarını ilgilendiriyorsa veya hayati menfaatleriyle çok yakından ilgiliyse;
- Uyuşmazlık, devletin ulusal yetki alanı içine giriyorsa; bu uyuşmazlık siyasal uyuşmazlık olarak kabul edilmektedir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, uluslararası ilişkilerde her çeşit uyuşmazlık "hukuksal uyuşmazlık" olarak kabul edilmemektedir. Bir uyuşmazlığa taraf olan devletler, bunun hukuksal bir uyuşmazlık olduğunu kabul ederlerse, bunu yargı veya hakemlik gibi hukuki yollardan çözmeyi tercih edebilecekleri gibi, siyasal yollarla çözümleme yoluna da gidebilirler. (İnan,1993:243)

UYUŞMAZLIKLAR ÇÖZÜLMEK ZORUNDA MIDIR?

Uluslararası hukukun genel kurallarına göre, hukuksal veya siyasal bir uyuşmazlığa taraf olan devletler, kendi iradeleri dışında, bu uyuşmazlığı çözmeye zorlanamazlar. Ancak, uyuşmazlığın, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eder bir mahiyet taşıması halinde, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 33. maddesi gereğince, taraflar bu uyuşmazlığı barışçı yollardan çözümlemek zorundadırlar. Bu kural, günümüzde uluslararası hukukun zorunlu bir kuralı haline gelmiştir. Uygulamada ve uluslararası hukukun genel kurallarına göre, hiç bir devlet, uyuşmazlık sırasında açıkça belirtmediği sürece ya da taraflar arasında mevcut ve yürürlükte olan bir anlaşmadan kaynaklanmadıkça, kendi iradesi dışında, bir uyuşmazlığı yargısal veya siyasal yollardan çözümlemeye mecbur edilemez. (İnan,1993)

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

Burada sorunlar, uluslararası sürtüşmeleri, çatışmaları, gerilimleri kimin, nasıl ve hangi yollarla gidereceği sorunlarıdır.

Uluslararası uzlaşmazlıklar ya bizzat çatışmaya girenlerin kendileri tarafından veya da bunların dışında, diğer uluslararası eylemciler tarafından giderilecek veya giderilmeye çalışılacaktır. Ancak, uygulamada, bu ayrımın bu kadar net olduğu söylenemez; aynı uzlaşmazlıkta her iki girişimin birlikte rol oynadıkları görülür.

Giderilmede çatışanlar dışından bir müdahale ya siyasal bir nitelikte, ya da hukuksal niteliktedir.

Uyuşmazlıklara **hukuksal çözümler**, yargıçlara, hakemlere veya da uluslararası yargı yetkisi bulunan kuruluşlara başvurulmak suretiyle aranır. Başvurma ve çözüm aramadan söz edilir; genel olarak ve sonuçta denebilir ki, uluslararası uzlaşmazlıkların hukuksal çözümlerle giderilmeleri, çatışmacıların iradelerine bağlıdır. Zorunlu yargıyı sağlayan, verilen yargısal kararları yerine getiren devletler-üstü bir yapı henüz, uluslararası toplumda gerçekleştirilememiştir. Bu konudaki hukuksal düzenleme kurallarının bir incelenmesi, yargı ve icra mekanizmaları hakkında sonucun bu olduğunu gösterecektir.

Uluslararası sürtüşme ve çatışmalara, dışarıdan, **siyasal çözüm** müdahalelerine gelince: burada söz konusu olabilecek müdahaleciler olarak ya devletlerin temsilcileri veya uluslararası örgütlerin temsilcileri kullanılacaktır.

Uluslararası alanda, gerek hukuksal ve gerekse siyasal nitelikteki dış çözüm müdahalelerini, uzlaşmazlık içindeki devletler için zorunlu kılacak yollar aranmıştır. Bu müdahalelerin kabul edileceğine ilişkin, genel veya belirli bir olay hakkında anlaşmalar yapılması yolu denenmiştir. Fakat, böyle kabullerde bile devletler öyle istisnalar koymuşlardır ki, sonuçta, dış müdahale için kararı gene de ellerinde tutmuşlardır.

Genel olarak denilebilir ki, istisnalar dışında uluslararası sürtüşme ve çatışmalara dıştan bir müdahale, çatışanların rızası ile mümkündür; böyle bir rızanın yokluğunda, uzlaşmazlık kendi gidiş ve gelişimini izler; ilgililer ya adil bir çözümde uyuşacaklar veya bunlardan birisi kendi görüşünü kabul ettirecek veyahut anlaşmazlık tekrar alevlenmek üzere durgunluk halinde bırakılacaktır. (Önen,1988:63-64)

UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI YOLLARLA ÇÖZÜMÜ

Uyuşmazlıkları barış yolu ile çözümlenmesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının önemli parçalarından birini teşkil etmektedir. Barış yolu ile çözüm, hem Birleşmiş Milletlerin hem de üye devletlerin uygun hareket etmek yükümlülüğünde oldukları ilkeler arasında da sayılmaktadır. Madde 2/3'e göre, "Teşkilatın üyeleri milletlerarası mahiyetteki uyuşmazlıklarını, milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak şekilde barış yolları ile çözerler.

Uyuşmazlıkların barış yoluyla çözümlenmesine ilişkin ayrıntılı hükümler, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının VI. Bölümünde yer almaktadır. Madde 33/1'de uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek uyuşmazlığa taraf olanlardan öncelikle uyuşmazlıklarını kendi seçecekleri yollarla çözmeye çalışmaları istenmektedir.

Maddede sayılan yollar arasında bölge anlaşmaları veya örgütlerinin kullanılması da bulunmaktadır. Böylece uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek uyuşmazlığa taraf olanlar, uyuşmazlıklarını Birleşmiş Milletlerin önüne götürmeden önce bölge anlaşmaları veya örgütlerini de kullanarak çözmeye çalışacaklardır. (Yinanç ve Taşdemir, 2002: 18)

Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre uluslararası sorunlar ya devletler tarafından ya da BM örgütü tarafından barışçı yöntemlerle çözülecektir. Devletlerin arasında bir görüş ayrılığı doğduğunda atılması gereken ilk adım konunun görüşmeler yoluyla çözülmesidir.(Doğan,2008)

Uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi konusunda Birleşmiş Milletler Antlaşma metinleri inceleyecek olursak (Girgin ve Biren,2002:205-207; Genç,1991: 14-22; Bozkurt,1999:598):

Uzaması, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edebilecek mahiyette bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim ve yargı yolları ile bölge teşkil veya anlaşmalarına başvurarak veyahut kendi seçenekleri başka barış yoluyla aramalıdır.

Barışçıl yollarla uyuşmazlıkların çözülmesindeki bu kadar çok seçenek olması, taraf ülkelerin sorunu çözmesine teşvik ediyor, bir zorunluluk haline getiriyor. (Anisimov, 1775: 9-21)

Güvenlik Konseyi, gerekli görürse tarafları, aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye devam eder. (Madde 33)

Güvenlik Konseyi herhangi, bir uyuşmazlık veya milletler arasında bir anlaşmazlıkla neticelenebilecek veya uyuşmazlık doğurabilecek durum hakkında; bu uyuşmazlığın veya durumunun uzamasının milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit etmek istidadında olup olmadığını tespit için soruşturmada bulunabilir. (Madde 34)

Her teşkilat üyesi 34. Madde de bildirilen mahiyette bir uyuşmazlık veya duru üzerine Güvenlik Konseyinin veya Genel Kurulun dikkatini çekebilir. Teşkilat üyesi olmayan bir devlet, taraf olduğu herhangi bir uyuşmazlık üzerine, Antlaşmada işaret edilen barış yoluyla çözme mükellefiyetini, bu uyuşmazlık için önceden kabul etmek şartıyla, Güvenlik Konseyinin veya Genel Kurulun dikkatini çekebilir. (Madde 35)

Güvenlik Konseyi, 33. Maddede zikredilen mahiyette bir uyuşmazlığın veya buna benzer durumun gelişmesinin herhangi bir safhasında, uygun düşen düzeltme usul veya tarzlarını tavsiye edebilir. Güvenlik Konseyi, bu uyuşmazlıkların çözülmesi için taraflarca kabul edilmiş olan bütün usülleri göz önünde tutacaktır. (Madde 36)

33. maddede zikredilen mahiyette bir uyuşmazlıkta taraf olanlar onu, anılan maddede gösterilen yollarla çözmeye muvaffak olamazlarsa, Güvenlik Konseyine yollarlar.

Güvenlik Konseyi, bir uyuşmazlığın uzamasının milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit ettiğine hükmederse gereken kararı verebilir. (Madde 37)

33. ve 37. Maddeler hükümlerine hâlel gelmemek üzere, Güvenlik Konseyi, bir uyuşmazlıkta taraf olanların hepsi arzu ettikleri takdirde, iş bu uyuşmazlığın barış yoluyla çözülmesi için taraflara tavsiyelerde bulunabilir. (Madde 38)

Devletlerin yüzyıllardan beri geliştirdikleri barışçı çözüm yollarını, biri siyasi ve diplomatik, öteki de hukuki olmak üzere ikiye ayırabiliriz (Gönlübol,1993:368):

Diplomatik ve siyasi yöntemler: Bunlar uyuşmazlıkta taraf olan devletlerce uygulanması zorunlu olmayan çözüm yollarıdır. Nihai olmadıkları gibi bağlayıcı da değildirler. Bu tür çözümlerde genellikle taraflar karşılıklı olarak önemli sayılacak ödünler vererek çatışan tarafların görüşlerini bağdaştırmaya ve uzlaştırmaya çalışırlar. Ulusal ve uluslararası çevrenin değer yargılarının etkisi altında bulunan, kamuya mal olmuş uyuşmazlıklar, diplomatik çözüme özellikle uygundurlar.

Diplomatik-siyasal yöntemler şunlardır: Görüşme, dostça girişim (good offices), arabuluculuk (mediation), soruşturma (inquiry) ve uzlaştırma (consiliation).

Uyuşmazlıkta taraf olan ülkeler sorunlarını konuşarak halletmeye karar verirlerse ya doğrudan görüşmelere girişecek, ya da üçüncü bir devletin dostça girişiminden arabulucu olmasından faydalanacaktır.

1899 tarihli La Haye Barış Konferansında hazırlanan ilk sözleşmede dostça girişim ve arabuluculuk hakkında birçok hükümler bulunuyordu. Aynı sözleşmede bir de La Haye Sürekli Hakem Mahkemesi bulunuyordu. Sonradan 1907 tarihli La Haye Konferansında değiştirilmiş biçimi ile bu hükümlerde, bağlı devletlerin aralarındaki önemli ve ciddi uyuşmazlıkları <> öngörülüyordu. Bunun dışında, Sözleşmede, her devletin uyuşmazlıkta taraf olan devletlerden biri, ya da ötekince düşmanca bir davranış olarak kabul edilmeyecektir. Arabulucunun görevi, uyuşmazlık halindeki devletlerin çatışan iddialarını bağdaştırmak ve kızgınlıklarını yumuşatmak, biçiminde tanımlanmıştır. (Gönlübol,age)

Uzlaştırma, uyuşmazlık taraflarının kendilerince benimseyebilecek bir çözüm tarzını bulmaları için oluşturdukları komisyon faaliyetidir. Uzlaştırma hem politik hem de hukuksal bir önem taşır. Uyuşmazlık her yönüyle incelenir, şahitler dinlenir. Uzlaştırma, genellikle hukukçularla diplomatlardan oluşan komisyonların çalışmaları sonucu gerçekleşir.

Devletler uyuşmazlıkların çözümünde bir yol olarak uzlaştırmayı da kabul etmişlerdir. Amerikan Dışişleri Bakanının adı ile anılan Bryan Antlaşmaları ile dostça halledilemeyen uyuşmazlıkların zorunlu olarak uzlaştırmaya gidilmesi öngörülmüştür. (Kocaoğlu,1993:525)

Milletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde bir diğer barışçı yol olan soruşturma komisyonlarını ayrı bir başlık altında inceleyelim.

SORUŞTURMA KOMİSYONLARI

Uluslararası uyuşmazlıklarda, uyuşmazlığa yol açan sorunların gerçek durumunun ne olduğunu saptamak, çoğu zaman çözümü kolaylaştırabilir. Bu nedenle, diğer yöntemlerle birlikte veya ondan bağımsız olarak uluslararası veya kurulabilir. Karma komisyonlar, uyuşmazlıkta taraf olan devletlerin uyuşmazlığın çözümünü kolaylaştıracak çalışmalar yapmak ve önerilerde bulunmak üzere kurdukları organlardır. Bu komisyonlarda taraflar eşit temsil edilirler. Böylece komisyon üyelerinin kesin çözüme varmaları veya varamamaları seçenekleri açık bırakılmış olmaktadır. Bu komisyonlar, genellikle uyuşmazlıkla ilgili olayları saptayacak yeteneklere sahip teknik uzmanlardan oluşturulmaktadır. Buna karşılık soruşturma komisyonları genellikle üç, beş veya yedi gibi tek sayılı üyelere sahiptirler ve görevleri sadece olayları saptamaktan ibarettir. Uyuşmazlıkta taraf olanlardan her biri eşit sayıda üyeyi kendilerine seçtikten sonra, bunlar, geri kalan bir veya üç üyeyi, tarafsız bir veya daha fazla devletin vatandaşları arasından seçerler. Bu biçimde oluşturulan soruşturma komisyonu, olayları saptayıp ortaya çıkararak uyuşmazlığın çözümünde rol oynar.

İki ay içerisinde komisyon taraflar bir karara varamazsa, kendi milletlerinden olmayan komisyonun diğer üyelerinden iki seçerek yeniden bir değerlendirmeye yapılıyor. Bu aşamada Komisyon Başkanı, kura çekme yöntemi kullanılarak atanıyor.

Soruşturma komisyonları, uyuşmazlıkların nedeninin doğru değerlendirilmesini sağlamaya yönelik çabalar. Dar anlamda soruşturma, bir çözüm sağlamaktan daha çok çözüm bulmaya yönelik bir gayrettir. (Goodrich ve Hambro,261; Aktaran Birtane,2004)

Soruşturma komisyonu yöntemi, her zaman uzlaştırma yöntemi ile birlikte yürütülmeyebilir. Soruşturma komisyonları kimi kez kendi başına bir barışçı çözüm mekanizması olarak da kullanılmaktadırlar. Gerçekten, devletler arasındaki uyuşmazlıkların birçoğu barışçı yollardan çözülebilecekleri halde, bunlar sık sık, bir birleriyle ilintili iki neden yüzünden büyüyerek ilişkileri tehlikeli noktalara getirmektedirler:

Birincisi, uyuşmazlıkla ilgili olayların taraflarca kabul edilebilecek, tarafsız ve gerçeklere uygun bir biçimde saptanamaması; ikincisi, bunun yapılamaması yüzünden uyuşmazlığın çözülmesini zorlaştıran engellerin giderek büyümesi ve tarafların uyuşmazlığın çözülmesi ile ilgili ilkeler üzerinde anlaşmaya varmasını zorlaştırmasıdır. Olayların doğru ve taraflarca kabul edilebilecek bir biçimde saptanmasında soruşturma yöntemi başarılı sonuçlar vermektedir.

Komisyonların başlıca görevi uyuşmazlık konusuna dair somut verileri tespit etmek iken, tarafların isteğine bağlı olarak çözüme ilişkin öneriler getirme hakkının tanınması nadir de olsa bazı durumlarda mümkündür.

Ancak komisyonun sunacağı maddi tespitlerin veya çözüm önerilerinin taraflar bakımından bağlayıcı olması bir kez daha söz konusu değildir. (Mutuş, 2010)

Asıl hedefi bir uyuşmazlığa dair maddi verileri saptamak olan araştırma-soruşturma komisyonlarının bir çözüm mekanizması olarak düzenlenmesi ilk olarak Rusya'nın önerisi üzerine 1899 ve 1907 La Haye Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmeleri ile olmuştur. Söz konusu sözleşmelerde “onura ve temel çıkarlara dokunmayan” uyuşmazlıklar ile ilgili maddi verilerin ortaya konması için soruşturma komisyonları oluşturulmasına imkân tanınmıştır. (Pazarcı, 2007: 457; Aktaran Mutuş)

XIV. ve XX. Yüzyıl eşiklerinde ortaya çıkan soruşturma komisyonlarının tarihsel açıdan gelişimini üç aşamada inceleyebiliriz (Puşmin,1972: 264-271):

1. La Haye Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Anlaşması (1899, 1907, 1919)
2. Milletler Cemiyetinin Oluşumu Süreci (1919-1940)
3. Birleşmiş Milletler Oluşumu ve Faaliyetleri Süreci (1945'den günümüze kadar)

Soruşturma yöntemi ilk kez, Birinci La Haye Konferansında kaleme alınan, Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi hakkındaki sözleşmede genel bir uluslararası belgeye konu olmuştur. Sözleşmenin dokuzuncu maddesinde şöyle denmektedir: Eğer, uyuşmazlık onur ve yaşamsal çıkar ile ilgili değilse ve olaylarla ilgili görüş ayrılığından ileri geliyorsa, bağlantılı devletler, diplomatik yollardan anlaşmaya varmak olanağı bulamayan tarafların, koşullar elverdiği ölçüde, iş bu uyuşmazlığın çözümünü tarafsız ve vicdanlı bir soruşturma yoluyla alayları aydınlığa kavuşturarak hallini sağlamak için uluslararası bir soruşturma komisyonu kurmalarını önerirler.

Soruşturma komisyonları gerekli gördükleri araştırmaları yaparlar, tarafları dinlerler, tanıklar ve uzmanlar çağırırlar. Sadece olayları içeren bir rapor hazırlayarak bunu taraflara verirler. Bu rapordaki bulguların göz önünde bulundurulup bulundurulmaması, tamamen tarafların beğenisine bırakılmıştır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, uluslararası uyuşmazlıkların birçoğunda çözümü zorlaştıran en önemli sorun olayların doğru bir biçimde saptanması olduğundan, bir kez olayları açıklığa kavuşturulduktan sonra, uyuşmazlığın çözümü epeyce kolaylaştırılmış olur. (Gönlübol, 1993:372-373)

Sözleşmedeki diğer maddelerde ise komisyon çalışmalarının gizli olduğu (Madde 30), tutanak ve belgelerin, taraflar istemedikçe açıklanamadığı (Madde 31), bütün açıklamaların komisyon önünde yapılması, şahitlerin dinlenmesinden sonra başkanın soruşturmanın sona erdiğini belirtmesi, komisyonun daha detaylı bir şekilde olayları görüşmesi amacıyla ertelenmesi (Madde 32), tarafların raporu imzalaması gerektiği (Madde 33), tarafların hazır

bulunduğu bir yerde raporun sunulması, birer kopyasının muhataplarına verilmesi (Madde 34) komisyon kararlarının bağlayıcılığı tarafların isteğine bağlı olduğu (Madde 35) şeklindedir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında otuz beşinci madde ile soruşturma komisyonlarına başvurulabileceği karara bağlanmıştır. (Kocaoğlu,1993:525; Allen:265)

Bu maddeler, Güvenlik Konseyi'nin araştırma grupları oluşturup, üye devletlerin Güvenlik Konseyi'ne başvurmalarıyla ilgilidir. Kısaca burada da Güvenlik Konseyi'nin hiyerarşisi görülmektedir. (Tepebaş,2007: 91)

Soruşturma Komisyonları sistemi, bazı iki taraflı anlaşmalara da yansıtılmıştır. Özellikle, 1913–1940 yıllarında, sürekli soruşturma komisyonu oluşturulması ile ilgili olarak kırk sekiz, ikili anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalar; zamanın Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı W. J. Bryan'ın girişimi ile akdedildiğinden, literatürde bunlara Bryan Anlaşmaları denilmektedir. (Malcolm, 725-726; Aktaran Odman; Birtane,2004: 54)

Birinci La Haye Konferansında hazırlanan soruşturma komisyonu yöntemi ilk kez 1904 yılında Rusya ile İngiltere arasındaki Dogger Bank olayında uygulanmıştır. Rus-Japon savaşı sırasında, Uzak Doğu'ya gitmek üzere Kuzey Denizinden geçmekte olan bir Rus filosu, Japon torpido gemileri olduğunu sanarak, İngiliz balıkçı gemilerine ateş açmıştır. Japonya'nın 1902 yılından beri müttefiki olan İngiltere'de birden Rusya'ya karşı savaş havası esmeye başlamıştır. Tarafların olayı bir soruşturma komisyonuna sunmayı kabul etmeleri üzerine durum yatışmıştır. Bir Rus ve İngiliz'den başka, bir Amerikalı ve bir Fransız'dan oluşan komisyonun dört üyesi, beşinci olarak Avusturya- Macaristan İmparatorluğu uyruğunda bir kişiyi seçmişlerdir. Paris'te toplanan Komisyon raporunu 25 Şubat 1905 de taraflara sunmuştur. Komisyon Rus filosunun davranışını haksız bulmuş ve Rusya'yı 65.000 İngiliz sterlini ödemeye mahkûm etmiştir. Böylece tarafları savaşa dek götürebilecek olan uyuşmazlık çözüme bağlanmıştır. Uygulamada bu yöntem, özellikle denizlerde çıkan uyuşmazlıkların çözümü için başvurulduğu görülmüştür. (Gönlübol, 1993)

Bütün bu analizler gösteriyor ki, Soruşturma Komisyonları, milletlerarası anlaşmazlıkları çözmede kullanılacak barışçıl yöntemler arasında gereken yerini almıştır. (Puşmin,1974; Aktaran: Alakseyev,2008)

LÜBNAN ULUSLARARASI SORUŞTURMA KOMİSYONU ÖRNEĞİ*

Uluslararası soruşturma komisyonlarının işleyişini Lübnan örneği üzerinden inceleyelim.

Refik Hariri suikastı ile Lübnan, İsrail, Suriye ve ABD arasında büyük bir tartışma başladı. Her ülke olaydan diğerini sorumlu tutuyor ve bölgede sinirler gerildi.

Bu durumda ilk olarak, Güvenlik Konseyi müdahil oldu. Konsey toplantı sonucunda Lübnan Hükümetinden olayın sorumlusunun bulunmasını talep etti. Konsey, BM Genel Sekreteri'nden eylemin failleri, sebepleri ve muhtemel sonuçlarını araştırarak bir heyetin görevlendirilmesini istemiştir. Söz konusu heyet hazırladığı raporda Lübnanlı yetkililerinin böyle bir soruşturmayı yürütmek için yeterli imkân ve iradeye sahip olmadığını belirtmiştir. Ulusal mekanizmaların yetersizliğinin bir ay içerisinde açıkça görülmesi üzerine, Güvenlik Konseyi soruşturmanın selameti ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, Lübnan Hükümetinin de görüşünü alarak bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulmasına karar vermiştir.

1595 (2005) sayılı karara göre Soruşturma Komisyonu'nun görev ve yetkileri şunlardır:

-Lübnanlı yetkililerin elinde bulunan ve soruşturma ile ilgili delil teşkil edebilecek her türlü bilgi ve belgeye ulaşmak;

-Resmi makamların sahip olmadığı bilgi ve delilleri toplamak, ayrıca gerekli görmesi halinde bütün devlet görevlilerini ve Lübnan'da bulunan bütün özel şahısları sorgulamak;

-Lübnan'ın her tarafında tam bir hareket serbestisine sahip olmak ve soruşturmayı yürütürken gerekli gördüğü her yere ve tesise girmek;

-Görevini yerine getirmek için gerekli tesislere sahip olmak, Komisyon üyeleri, personeli, büroları ve eşyalarının BM İmtiyaz ve Muafiyetler Sözleşmesinin tanıdığı bütün imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanması.

Güvenlik Konseyi kararında Soruşturma Komisyonu'nun yetki alanını normatif yönden ve zaman bakımından belirleyen hükümler de mevcuttur. Kararda, Komisyon'un çalışmalarını Lübnan mevzuatının öngördüğü kurallar ve usuller çerçevesinde yürütmesi ve belirli bir sürede tamamlaması öngörülmüştür. Buna göre, tam olarak görev yapacak duruma geldiği tarihten itibaren üç ay içerisinde Komisyon'un soruşturmayı bitirmesi gerekmektedir. Bu süre, BM Genel Sekreteri'nin takdirine bağlı olarak bir defaya mahsus olmak üzere üç ay uzatılabilir.

Soruşturma Komisyonu ilk raporunu 2005 Ekim ayında Güvenlik Konseyi'ne sundu. 17 ayrı ülkeden gelen 30 uzmanın katkısıyla Detlev Mehliş başkanlığında hazırlanan rapor (Mehliş Raporu) 58 sayfalık değerlendirme ve buna ek olarak sunulan 16.711 sayfa belgeden oluşmaktadır. Oldukça teferruatlı bu raporun hazırlık aşamasında 244 şahidin ifadesine başvurulduğu ve yüzlerce delilden yararlanıldığı belirtilmektedir.

Raporla ilgili iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi, Rapor nihai değildir; soruşturma belirli bir aşamaya getirilmiş, fakat tamamlanamamıştır. Raporda soruşturmanın bundan sonraki aşamasının Lübnanlı yetkililerce devam ettirilmesi gereği vurgulanmakta ve bu amaçla yol gösterici tavsiyelerde bulunmaktadır.

Komisyon, soruşturmanın ilerleyebilmesi için Lübnan'da bulunan şahısların bilgilerine başvurmanın yeterli olmayacağını, bütün devletlerin, özellikle Suriye'nin soruşturmacılarla daha sıkı işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Raporda dikkat çeken ikinci ve en önemli nokta ise, incelemeler sonucunda Suriye'nin suikasta karıştığını gösteren bulguların olduğunun belirtilmesidir.

Rapor, gizli tanık ifadelerinden hareketle Suriye üst seviyeli yetkilileri itham etmektedir. Güvenlik Konseyi de Rapordaki bu tespitlerden hareketle 15 Aralık 2005 tarihinde aldığı 1644 (2005) sayılı kararında Suriye'yi hiçbir ön şart olmadan Komisyonla işbirliği yapmak, soruşturma çerçevesinde yöneltilen sorulara oyalamaya sapsadan net cevaplar vermekle yükümlü tutmaktadır.

1644 (2005) sayılı kararın BM Antlaşmasının VII. Bölümüne dayanılarak alındığı göz önünde tutulursa, Raporun Suriye açısından ne denli tehlikeli bir sürecin başlangıcı olabileceği anlaşılır. Ancak, gizli tanıkların manipüle edildiği ve olayı Suriye'nin üstüne yıkmak için kullanıldıklarının anlaşılması üzerine Mehliş Raporunun ve dolayısıyla Komisyon'un güvenilirliği zedelenmiştir.

Nitekim aynı doğrultuda hazırlanan 10 Aralık 2005 tarihli ikinci rapordan sonra gelen tepkiler üzerine Mehlis Komisyon başkanlığından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmelere rağmen Lübnan Hükümeti Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun yetkilerinin genişletilerek göreve devam etmesini talep etmiştir.

Ancak, aynı mektupta olayın faillerini yargılamak üzere Lübnan'da veya ülke dışında görev yapacak uluslararası nitelikte bir mahkemenin kurulması da dile getirilmiştir. Güvenlik Konseyi 1644 (2005) sayılı kararında bu isteği dikkate alarak BM Genel Sekreterini ön çalışma yapmak üzere görevlendirmiştir. Uluslararası Lübnan Mahkemesi'nin kuruluşuyla ilgili işlemler Genel Sekreterin raporu sonrası Güvenlik Konseyi'nin aldığı 29 Mart 2006 tarih ve 1664 (2006) sayılı kararla başlamıştır.

Lübnan Özel Mahkemesi 2007 Haziran'ında Statüsünün yürürlüğe girmesinden sonra çalışmalarına 1 Mart 2009 tarihinde başlamıştır. Bugüne kadar geçen sürede mesaisinin büyük kısmını organizasyonla ilgili çalışmalara harcayan Mahkeme'nin yargılama sürecini başlatmıştır. Mahkemenin görevini layıkıyla yapması halinde Hariri suikastının faillerinin cezalandırılmasının ötesinde, bu olayın gerisindeki aktörlerin ortaya çıkarılmasına da yardımcı olacağı muhakkaktır. Yargılamanın ülke ve uluslararası siyaset açısından son derece önemli siyasi sonuçlara gebe olması Mahkemeyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Mahkeme kurulduğu günden beri yapılan tartışmaların yargılama süreci ilerledikçe daha da artacağı anlaşılmaktadır. Bu ortam içerisinde Mahkemenin inandırıcılığına gölge düşürmemesi için Soruşturma Komisyonu'nun siyasi sebeplerle olayın sorumluluğunu belirli ülke veya gruplara yükleme manipülasyonundan ders alarak hareket etmesi gerektiği açıktır.(Çağırın,2011:61-68)

(*Bu bölüm Sayın Çağırın'ın yazısından bizim konumuzla alakalı bölümünden alıntılanmıştır. Tespitler tamamen kendisine aittir.)

SONUÇ

Uluslararası soruşturma komisyonları, milletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde çok önemli bir rol sahibidir. Ancak Lübnan örneğinde görüleceği üzere soruşturmalar esnasında bilinçli yönlendirmelerden, tarafsızlığı gölgeleyecek senaryolardan uzak durulmalıdır. Soruşturmaya konu olan hususlarda devletlerin kendi inisiyatifine bırakılması ve uygulamaların izne bağlı yaptırım gücü ise uluslararası soruşturma komisyonlarının zayıf yönünü göstermektedir.

Uluslararası soruşturma komisyonlarının, ulusların menfaatini gözetme gibi bir derdi olmamalı, tamamen hukuku gözeterek, tarafsızlık prensibiyle hareket edilmelidir. Birleşmiş Milletler yönetiminde veto ayrıcalığı olan ülkelerin kendi ülke menfaatlerine göre soruşturmalara yön vermeye çalışmaları da diğer zayıf halkalardan birini teşkil etmektedir.

Zayıf yönlerinin sağlamlaştırılması durumunda güvenilirliği artırılmış olacak olan soruşturma komisyonları dünya barışının sağlanmasında alacağı hayati görevleri başarıyla yerine getirebilecektir.

Kaynaklar

ALLEN, Stephen Haley, İnternational Relations - www.forgottenbooks.org

ALEKSEYEV, A. Y. Milletlerarası Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözme Yöntemi Olarak Soruşturma Komisyonları, <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1299653>

ANİSİMOV, L. N. Devletlerarası Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Hukuk Araçları, Leningrad,1975

BOZKURT, Enver, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Nobel Yayınları, Ankara, 1999

ÇAĞIRAN, M. Emin, Uluslararası Lübnan Özel mahkemesi, Ortadoğu Analiz Ocak'11 Cilt 3 - Sayı 25

DOĞAN, İlyas, Devletler Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008

GENÇ, Mehmet, Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı, I. Cilt, Ezgi Yayınevi, 1991, Bursa

GİRGİN, Kemal ve Biren, Işık, Birleşmiş Milletler Antlaşması, İstanbul, 2002

GOODRICH, L. M, Birleşmiş Milletler Anlaşması Şerh ve Vesikalar, Çev. LÜTEM, L. Hambro, E. İstanbul Fakülteler Matbaası, 1954

GÖNLÜBOL, M, Uluslararası Politika Kavramlar İlkeler, Attila Kitabevi, Ankara, 1993

İNAN, Yüksel, Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1993

MALCOLM, N. S, International Law, Fourth Edition, A. Grotius Publication, Cambridge University Press, 1999.

MUTUŞ, Ceren, İsrail'in BM Soruşturma Komisyonunu Kabulü: Gerçek Bir Zafer Mi? 2010, <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=425>

ÖNEN, Mesut, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Beta Yayınları, İstanbul, 1988

PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, (Ankara: Turhan Kitabevi, 5. Baskı, 2007), s. 453.

PUŞMİN, E.A. Uluslararası Soruşturma Prosedürü: Gelişmenin Soruları, Çağdaşlık Aşamasında Devletin Problemleri ve Hukuk-1972

TEPEBAŞ, Ufuk, Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Roller, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:10, 2007